

**BOLALARDAGI BILISH EHTIYOJLARINI
RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK USULLARI**

Muhammadova Orom Arslon qizi

Buxoro viloyati Peshku tumani 39-maktab psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada bolalarda bilish ehtiyojlarini rivojlantirishning psixologik asoslari, ularning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar hamda samarali usullari yoritilgan. Shuningdek, bolalarning qiziqishini oshirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish va bilim olishga bo'lgan ichki motivatsiyasini kuchaytirish yo'llari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: bilish ehtiyoji, motivatsiya, qiziqish, tafakkur, psixologik rivojlanish, ta'lim jarayoni, bola shaxsiyati.

KIRISH

Bolalarda bilish ehtiyoji – bu ularning yangi bilimlarni o'zlashtirishga, atrof-muhitni anglashga va tushunishga bo'lgan ichki intilishidir. Ushbu ehtiyoj insonning intellektual rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Bola qanchalik ko'p bilishga qiziqsa, uning tafakkuri shunchalik rivojlanadi. Bilish ehtiyojlari bolalik davridan boshlab shakllana boshlaydi. Ayniqsa, maktabgacha va boshlang'ich sinf yoshida bolalarda qiziqish juda yuqori bo'ladi. Shu davrda to'g'ri tashkil etilgan psixologik va pedagogik ta'sirlar orqali bolalarda bilim olishga bo'lgan ehtiyojni mustahkamlash mumkin.

Bolalarda bilish ehtiyojlarini rivojlantirishda motivatsiyaning o'rni beqiyosdir. Agar bola o'qishga, o'rganishga qiziqsa, u bilimlarni oson va samarali o'zlashtiradi. Shu sababli ta'lim jarayonida bolalarning ichki motivatsiyasini oshirishga alohida e'tibor qaratish lozim.

Bilish ehtiyojlarini rivojlantirishning muhim psixologik usullaridan biri – qiziqishni uyg'otishdir. Qiziqarli darslar, interaktiv metodlar, o'yinlar va

ilmiy –amaliy anjuman

muammoli vaziyatlar orqali bolalarda bilim olishga bo‘lgan qiziqishni kuchaytirish mumkin. O‘yin faoliyati ayniqsa kichik yoshdagi bolalar uchun samarali hisoblanadi.

Yana bir muhim usul – muammoli ta’limni tashkil etishdir. Muammoli vaziyatlar bolalarni fikrlashga, izlanishga va mustaqil xulosa chiqarishga undaydi. Bunday yondashuv bolalarda mantiqiy tafakkur va ijodiy fikrlashni rivojlantiradi.

Bolalarda bilish ehtiyojlarini rivojlantirishda rag‘batlantirish usuli ham muhim hisoblanadi. Bola o‘z yutuqlari uchun maqtoov eshitsa, u yanada faolroq bo‘lishga harakat qiladi. Biroq rag‘batlantirish me’yorida bo‘lishi va bolaning ichki motivatsiyasini so‘ndirmasligi kerak.

Shuningdek, mustaqil faoliyatni tashkil etish ham katta ahamiyatga ega. Bolaga mustaqil topshiriqlar berish, izlanish imkoniyatini yaratish uning bilim olishga bo‘lgan ehtiyojini oshiradi. Mustaqil o‘rganish jarayonida bola o‘z xatolaridan saboq oladi va tajriba orttiradi.

Ota-onalar va o‘qituvchilarning roli ham beqiyosdir. Ular bolaga nafaqat bilim berishi, balki unda bilim olishga bo‘lgan qiziqishni ham shakllantirishi kerak. Mehr-muhit, qo‘llab-quvvatlash va ijobiy munosabat bolada o‘ziga ishonchni oshiradi.

Zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan foydalanish ham bilish ehtiyojlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Multimediali vositalar, interaktiv platformalar va didaktik o‘yinlar bolalarning diqqatini jalb qiladi va o‘rganish jarayonini yanada qiziqarli qiladi.

Bolalarda bilish ehtiyojlarini rivojlantirish murakkab, ammo muhim jarayon hisoblanadi. To‘g‘ri tashkil etilgan psixologik va pedagogik yondashuvlar orqali bolalarda bilimga chanqoqlik, mustaqil fikrlash va ijodkorlikni rivojlantirish mumkin. Bu esa kelajakda barkamol shaxsni tarbiyalashning muhim omili hisoblanadi.

Inson ba'zida voqeilikka hech qanday aloqasi bo'lmagan stereotiplar va e'tiqodlarga bo'ysunadigan muayyan xatti-harakatlar namunalariga rioya qilishga intiladi. Shu sababli u azob chekadi, noto'g'ri qarorlar qabul qiladi, mojarolarga kiradi va o'zini baxtli his qilmaydi. U bilan qanday kurashish kerak? Ehtimol, kognitiv terapiya yordam berishi mumkin.

Kognitiv terapiyaning o'ziga xos xususiyati shundaki, psixoterapevt mijozga qanday qilib to'g'ri fikrlashni o'rgatmaydi, balki u bilan birgalikda odatiy fikrlash turi unga yordam beradimi yoki to'sqinlik qiladimi yoki yo'qligini aniqlashga harakat qiladi. Bu jarayonda mijoz psixoterapiyada faol ishtirok etishi, uy vazifasini bajarishi va bu jarayonga mas'uliyat bilan munosabatda bo'lishi ijobiy samara beradi.

Har birimiz o'zimizni, uning atrofidagi odamlarni va dunyoni o'ziga xos individual tarzda idrok qilamiz. Biz shunchaki rang yoki tovushga munosabat bildirmaymiz, biz eshitgan so'zlarning ma'nosini avtomatik ravishda qayd etmaymiz, balki faqat biz uchun muhim bo'lgan narsani faol ravishda tanlaymiz.

Kognitiv psixoterapevtlarning fikriga ko'ra, insonning ma'lumotni qanday qabul qilishini va "qayta ishlashini", dunyoga o'z nuqtai nazarini qanday shakllantirishini tushunib, nima uchun u muayyan psixologik muammolarga duch kelganini aniqlash mumkin. Va fikrlash tarzini o'zgartirish orqali bu muammolarni hal qilish mumkin.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda kognitiv psixoterapiyaning maqsadi haqida quyidagi xulosalarni shakllantirish mumkin:

- shaxsdagi ruhiy buzilish belgilarini kamaytirish yoki to'liq bartaraf etish;
- mijozning psixologik-ijtimoiy muammolarini hal qilish (bu ruhiy buzilish oqibati yoki undan oldin bo'lishi mumkin);
- korreksion tadbirlar tugatgandan keyin qaytalanish ehtimolini kamaytirish;

- psixopatologiyaning rivojlanishiga turtki bo'lgan sabablarni bartaraf etish: noto'g'ri e'tiqodlarni o'zgartirish, kognitiv xatolarni tuzatish, disfunktsional xatti-harakatlarni o'zgartirish.

Kognitiv psixoterapiyaning asosiy vazifalari esa korreksion tadbirlar jarayonida fikrlarning hissiyotlar va xatti-harakatlarga ta'sirini amalga oshirish, qo'llab-quvvatlaydigan va rad etadigan salbiy avtomatik fikrlar va dalillarni o'rganish, salbiy avtomatik fikrlarni aniqlash va ularni kuzatishni o'rganish, noto'g'ri bilimlarni yanada oqilona fikrlar bilan almashtirish, kognitiv xatolarning paydo bo'lishi uchun qulay zamin yaratadigan noto'g'ri e'tiqodlarni kashf qilish va o'zgartirish.

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning barcha o'qish faoliyati qat'iy ravishda maqsadga muvofiqlashtirilgandir. Birinchidan, o'quvchilar o'qish, yozish, va hisoblash malakasini egallashlari, arifmetika, ona-tili, tarix, geografiya va tabiyatshunoslikdan geometriyaning elementar asoslaridan ancha katta hajmda bilimni orttirishlari kerak[4]. Ikkinchidan, bolaning bilim darajasi va bilish qiziqishlari kengayadi hamda rivojlanadi. Uchinchidan bilim jarayonlarining taraqqiyoti, aqliy rivojlanishi yuzaga keladi. Faol mustaqil ijodiy faoliyat uchun qobiliyat tarkib topadi va nihoyat o'qishga bo'lgan yo'nalish, o'qishga nisbatan ma'suliyatli munosabat hissi tarkib topa boshlaydi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning bilim jarayonlari va ularning faoliyatida bir qator o'zgarishlarni kuzatish mumkin: Jumladan, bola idrokining o'tkirligi, sofligi bilan farq qiladi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar diqqatining asosiy xususiyati sifatida esa uning ixtiyoriy zaifligini keltirish mumkin. Shuningdek, aynan shu yoshda diqqatni iroda kuchi bilan moslash va uni boshqarish imkoniyati cheklangan bo'ladi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda xotira jarayoni haqida so'z yuritadigan bo'lsak, bu davrda so'z mantiq xotirasining va ma'nosiga tushunib esda olib qolishning roli va uning salmog'i kuchayadi, tartibga solish imkoniyatlariga bo'ladi. Birinchi signal sistemasi faoliyatining nisbatan ustunligi tufayli kichik maktab yoshidagi

o'quvchilarda so'z mantiq xotirasi deb atalgan xotiraga qaraganda ko'rgazmali-obrazli xotira ko'proq rivojlangan bo'ladi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar qoida va tushuntirishlarga qaraganda konkret ma'lumotlarni, voqeliklarni, qiyofalarni narsalarni va faktlarni yaxshi tez esda olib qoladilar va xotiralarida mustahkam saqlaydilar[5]. Xayol bilish faoliyatida esa o'quvchining xayoli uning o'quv faoliyatining ta'siri va talablari bilan tarkib topadi. SHuning bilan bir qatorda bevosita taassurotlar (muzeylarga sayohat, kartinalarni ko'rish, ekskursiyalarga borish, maktab yer uchastkasida ishlash va boshqalar) ham xayolni rivojlantiradi. Axloqiy normalar va xatti-harakatlar qoidalarini o'zlashtirish jarayoniga kichik maktab yoshidagi davrda axloqiy xatti-harakat poydevori qo'yiladi, axloqiy normalar va xatti-harakat qoidalari o'zlashtiriladi. Shaxsning ijtimoiy yo'nalishi tarkib topa boshlaydi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning axloqiy onglari 1-sinfdan 4- sinfgacha bo'lgan davr mobaynida muhim o'zgarishlarga uchraydi.

XULOSA

Bolalarda namayon bo'ladigan xarakter xususiyatlarini, xatti-harakatlarni tahlil qilar ekanmiz, hamma vaqt ham munosabatlar amalga oshiriladigan barqaror va mustahkam xatti-harakat formalari deb bo'lavermaydi. Kichik maktab yoshidagi bolalarda xarakter jiddiygina tarkib topa boshlaydi. Kichik maktab yoshidagi bolalar xarakteri, xatti-harakatlari o'zining beqarorligi va qaramaqarshiligi bilan farq qilishi mumkin. Shu munosabat bilan ba'zan ulardagi o'tkinchi psixik holatlarni xato ravishda xislatiga qo'shib yuborish mumkin. Maktab ta'limining dastlabki yillarida qiziqishlar, xususan, bilishga bo'lgan qiziqish, tevarak-atrofdagi olamni bilishga bo'lgan qiziqish ko'proq bilimga bo'lgan tashnalik va intellektual qiziquvchanlik juda sezilarli ravishda rivojlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Davletshin M.G. Zamonaviy maktab o'qituvchisi psixologiyasi. – Toshkent, 1998. – 94 b.
2. Дворуашина М.Д., Пехлецкий И.Д. Основные математические процедуры психодиагностического исследования. //Психодиагностические методы (в комплексном лонгитудном исследовании студентов). Л.: ЛГУ, 1976. – С. 35-51.
3. Диагностика коммуникативной социальной компетентности (КСК) / Фетискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. – М., 2002. – С.138-149.
4. Джураев. Р.Х. Школьная психологическая служба. – М., 1991.
5. Ziyo net